

Kur'an'da Lafızların Delâlet Şekilleri

Halit BOZ*

Özet

Bu makalede, Kur'an'ın bazı konularında; maddi, manevi, ahlakî ve akidevî ibadet mükellefiyetini ifade eden kelimelerin lâfzî yönden delalet ettikleri manaları araştırılacaktır. Çünkü Kur'an'da lafızların delâlet ettikleri anlama ulaşmak, hem ayetin yorumunu doğru yapmaya hem de istenilen maksada ulaşmaya yardımcı olur. Dolayısıyla Müslümanların temel dayanağı Kur'an olduğuna göre elbette ki bu kitabın içindeki emir, yasak ve tavsiyeler, iman etmiş kişi için önem arz etmektedir. Bu sebeple, Kur'an'da delâlet şekilleri ismini taşıyan bu çalışma, delâlet yönden lafzın şekillerini nasıl yapıldığını anlamaya katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, Delâlet, Lâfzî Manalar, Semantik

Signify Shapes of Words in the Quran

Abstract

In this paper, some issues in the Qur'an; physical, spiritual, moral and Doctrinal worship of the word an obligation to do etymological and semantic analysis and these words signify that they will investigate the intent of the wording direction. Because they signify understanding of the Qur'an to reach lafız, as well as to the correct interpretation of the verse helps achieve the desired purpose. Thus, according to the Qur'an that Muslims are the mainstay of the contents of this book in Ebetor orders, prohibitions and recommendations, it is important to have faith in people. Therefore, this study signify forms bearing the name in the Qur'an, will contribute to the understanding of the wording slightly to signify direction.

Key words: Qur'an, signify, Lit Manor, semantics

* Yrd. Doç. Dr., Artvin Çoruh Üni. , İlahiyat Fak., halitboz68@artvin.edu.tr.

Giriş

Lafız, insanların duygu ve düşüncelerini başkasına anlatması ve muhatabını anlamasında başta gelen vasıta¹. Çünkü lafızlar, muhataba manayı aktarır.² Bundan dolayı manayı anlamak, lafızla kastedilene bilmek ve onu incelemekle mümkün olur. Ayrıca Kur'an'daki ayetlerde geçen vahiy ürünü lafızların³ tam anlaşılması gerekir ki, Yüce Allah'ın beyanındaki maksat anlaşılabilir.⁴

Bu çerçevede, lafızların Kur'an'daki anlam alanının incelenmesi, etimolojik ve semantik⁵ açıdan kelimenin kavramsal çerçevesinin belirginleşmesine yardımcı olacaktır.

Ayrıca, lafızların anlaşılmasındaki ehemmiyeti, belîğ bir şekilde belirttiği için er-Ragıb el-İsfehani'nin ifadelerini burada aktarmakta da fayda hâsıl olacaktır: "Kur'an ilimlerinden öncelikli olarak meşgul olunması ve incelenmesi gereken ilimler, lâfzî ilimlerdir. Lafızlarla alakalı ilimlerden de ilgili

- 1 İzutsu, Toshihiko, *God and Man in the Koran –Semantics of the Koranic Weltanschauung-*, The Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, Tokyo 1964, s. 15-20; *Kur'an'da Dini ve Ahlakî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991, s. 62-70; İslam Düşüncesinde İman Kavramı, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1984, s. 276-282.
- 2 Ebu Zeyd, Nasr Hamid, *Mefhûmu'n-Nass –Dirâse fi 'Ulûmi'l-Kur'ân-*, Kahire 1990, s. 27 vd.; Watt, William Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yay., Ankara 1982, s. 47-48.
- 3 ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1992, s. 273; İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1968, XIV, 358-359; ez- Zebîdî, Muhammed Murta²dâ, *Tâcu'l-'Arûs*, Dâru Libya, Bingazi 1966, X, 164-165.
- 4 Ebû Abdillâh Fahruddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb, et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995, I, s. 102; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubaykan, Riyad, 1998, I, s. 83; Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-El-Kurtûbî, *el Câmî-u li Ahkâmî'l Kur'ân*, Beyrut, 2000, I, s. 183; Celaluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûfî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Te'vîl bi'l-Me'sûr*, Beyrut, ty. , I, s. 78; Elmalılı Muhamed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Yayınları, İstanbul,1973, I, s. 103; Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, Daru's-Şurûk, Kahire,1985,I, s. 140; Şihabuddin es-Seyyid Mahmut el-Alûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l Kur'âni'l-Azîm ve's-Sebi'l- Mesanî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, ty., I, s. 86; Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetü't-Tefâsîr*, Dersaadet, İstanbul, 1986, I, s. 86.
- 5 Dildeki etimolojik ve semantik boyutla ilgili bk. Ullmann, Stephen, *Semantics- an Introduction to the Science of Meaning*, Basil Blackwell Press, New York 1964, s. 54-55; Palmer, F.R., *Semantik*, çev. Ramazan Ertürk, *Kitabiyat*, Ankara 2001, s. 15, 31-43, 48; Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1999, s. 42; Aksan, Doğan, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi*, AÜDTCF. Yay., Ankara 1971, s. 55, 59-60.

lafızların kök mana ve etimolojilerini tahkik etmektir. Kur'an kelimelerinin kök manalarını bilmek, bir bina inşa etmek isteyen kimse için en başta gelen araçlar olan tuğla ve kerpiç mesabesindedir. Bu lafızlarla ilgili ilim ve kök manaları bilmenin yararı, sadece Kur'an ilimlerine has değil, bütün İslami ilimlere şamdır.⁶ Bu önemli ifadelerden anlaşılana o ki, Kur'an'ın herhangi bir metnini anlama ve yorumlamada kelime ve ifadelerin bilinmesi gerekir.⁷

İslamî ilimlerin temelde referans aldığı yazılı metinler, Kur'an-ı Kerim ve O'nu taşıyan ve ulaştırılan Resulullah'ın hadisleridir. Bu yüzden bunları incelemek, anlamak ve maksadı doğru şekilde muhataplarına ulaştırabilmek için öncelikle lafzın manaya delalet şekillerini anlamakla olur. Bu yüzden İslam Âlimleri, Kur'an'daki lafızların delalet ettikleri anlamlar üzerinde çok durmuşlardır. Ayrıca bu lafızları çeşitli açılardan incelemişlerdir. Bunları kısaca şu şekilde incelemek mümkündür.

- 1-Lafzın şumulü.
- 2-Lafzın manasının açık ve kapalı olması.
- 3-Kullandığı yer ve hale göre manaların değişmesi.
- 4-Lafzın delalet yönünden incelenmesi.

Biz, bu unsurlar içinde, lafzın delalet yönünden incelenmesi kısmını iki sebepten dolayı ele alacağız. Birincisi; Bu unsurların tamamının ele alınması bir makale boyutunu aşacağı için sadece, lafzın delaleti konusunu açıklamaya çalışacağız.

İkincisine gelince, Kur'an'da lafızların delalet ettikleri manalardan hüküm çıkarmak için lafzın delalet ettiği manaların doğru tespit edilmesi gerektiği mevzuu çok önemli olduğu için, bizi böyle bir konuyu seçmemize vesile olmuştur.

Delalet Şekilleri

Başta belirtmek gerekir ki, ele alacağımız konu, Kur'an lafızlarının delaleti olduğu ve bu delaletlerden fikhî hükümler çıkarıldığı için İslam

6 er-Râğıb el-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'an*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992, s. 54-55

7 Demir, Şehmus, *Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 28, Erzurum, 2007, s. 10.; Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav. Yay., Bursa 2007, s. 210-216; a.mlf., "Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", Ata.Ü.İ.F.D., 2004/22, s. 238-239.

Hukuku'nu da ilgilendirmektedir. Bu başlık altında, lafzın delâleti örneklerle açıklanacaktır.

İbarenin Delâleti

*İbarenin delaletinden lafzın, nassın gelişindeki asıl maksat olan manayı veya ona tabi olan ve ondan kastedilen hükme delalet eden anlamın anlaşılmasıdır.*⁸

Örnek:

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ
مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ

“Faiz” yiyenler, ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı¹⁰ gibi, çarpılmış olmaksızın başka bir tarzda kalkmazlar. Bu, onların: “Alım-satım da ancak faiz gibidir” demelerinden dolayıdır. Oysa Allah, alışverişi helal, faizi haram kılmıştır. Kime

8 Zekiyuddin Şa’ban, İslam Hukuk İlminin Esasları,(Çev. İ. Kâfi Dönmez), Ankara, 1990, s. 333.

9 “Birinci Mesele “Riba” lügatte fazlalık manasından ibarettir. Bu manada “O şey, arttı; artıyor” denilir. Bir insan ribâ ile iştigal ettiğinde denilir. Hadis-i şerifteki, “Kim “icbâ” yaparsa faizle alış-veriş yapmış olur” sözü de böyledir. Buradaki icbâ, ürünün iyice kendini belli etmeden onu toptan satmaktır. İşte “riba”nın Arapça’daki manası budur. [7] İkinci Mesele, Hamza ve Kisâî, râ harfinin kesreti oluşundan dolayı bâ harfini imâle ile okumuşlardır. Diğer kıraat imamı ise, bâ harfini fethalayarak, kelimeyi “tefhim” ile okumuşlardır. Bu kelime Mushaflarda şeklinde vâv ile yazılmıştır. Keşşaf sahibi şöyle demiştir: “Bu kelime kelimeleri gibi, tefhim ile okuyanlara göre, vav ile yazılır. Cemi vavına benzetilerek vâvdan sonra bir de elif yazılır”. Er-Razi, II, s. 213; “Eğer denilecek olursa ki “Âyet-i kerimde, faizi bizzat yiyenler zikredilmektedir. Ticaretlerinde faizli işlem yapan ve onu fiilen yemeyenler de bu âyetin beyan ettiği cezaya çarptırılacaklar mıdır Cevaben denilir ki: “Faizi sadece yiyenler değil, her türlü faizli muamelede bulunanlar bu âyetin beyan ettiği hükme dahildir. Ancak, âyetin indiği zaman-faizcilerin, faizden elde ettikleri gayr-i meşru kazancı en çok yeme ve içmelerinde kullandıkları için âyette “Faiz yiyenler ifadesi yer almaktadır. Yoksa bütün faizle muamele yapanlar bu âyetin kapsamına girmektedirler. Nitekim şu âyet-i kerime ve şu ha-dis-i şerif bu hususu ortaya koymaktadırlar. Allah teala buyuruyor ki: “Ey iman edenler, Allahtan korkun ve eğer iman ediyorsanız faizden arta kalanı bırakın.” Bkz. Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârif, Mısır, ty. , I, s. 159.

10 “Allah Teâlâ’nın bu buyruğu hakkında, müfessirlerin çoğunluğu, bundan muradın kıyamet günündeki kalkış olduğunu; diğer bazıları da bundan muradın kabirden kalkış olduğunu söylemişlerdir. Bil ki bu iki görüş arasında bir zıddiyet yoktur. Binaenaleyh lâfzı her iki manaya da almak gerekir.” Bkz. er-Razî, II, s. 214.

Rabbinden bir öğüt gelir de faize bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim faize geri dönerse, artık onlar ateşin halkıdır. Orada sürekli kalacaklardır."¹¹

Yukarıdaki ayeti, ibarenin delaleti açısından ele alıp, asıl maksadın ne olduğunu anlamağa çalışırsak, o zaman ayetin iki manaya delalet ettiğini görürüz.

1-Ayetin asıl temasını oluşturan “وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا”, “Allah, alış-verişi helal, faizi haram kılmıştır.” Yüce Allah'ın bu sözlerinden; alış-verişle faizin aynı şeyler olmadığına vurgu vardır. Çünkü ayetin üst kısmında Yüce Allah'ın; “قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا”, “Alım-satım da ancak faiz gibidir”, inanmayanların bu iddialarına karşı bir cevap teşkil etmektedir. Keza bu ayetteki asıl maksat, alış-verişle ribanın aynı şeyler olmadığını ortaya koymaktır.

2-Yine ibarenin delaleti açısından baktığımızda bu ayette çıkaracağımız hüküm, “Allah, alış-verişi helal, faizi ise haram kıldığı hükmüdür.”¹² Ayrıca, konunun daha iyi anlaşılması için er-Razi'nin fikirlerini aktarmak, mevzunun daha iyi anlaşılmasına fayda sağlayacaktır. Şöyle diyor:

“a) Ribâ, insanın malını, bir karşılık vermeden almak demektir. Çünkü bir dirhemi, iki dirhem karşılığında alıp-satan, fazladan karşılıksız bir dirhem almış olur. İnsanların, mallarına ihtiyaçtan vardır. Dolayısıyla malın, bu bakımdan büyük bir saygınlığı (hürmeti) vardır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.s.) “İnsanın malının haramlığı canın haramlığı gibidir” [12] buyurmuştur. Binaenaleyh, bir insanın malını karşılıksız almanın haram olması gerekir. O halde, “Anaparanın, o kimsenin elinde uzun müddet kalmasının, fazladan alınacak paraya bir karşılık sayılması niçin caiz olmasın Çünkü anapara, şayet bu müddet içerisinde esas sahibinin elinde olsaydı, onun bu parayla ticaret yaparak kazanç elde etmesi mümkün olurdu. Parayı borçluya verdiğiğine, borçlu da bu paradan istifade ettiğine göre,

11 Bakara, 2/275.

12 er-Razi, ribanın hükmü ile alakalı şöyle bir izahatta bulunmuştur: “Ribanın haramlığı nass (ayet) ile sabittir. Mükellefiyetlerin hepsinin hikmetinin, insanlarca bilinmesi şart değildir. Biz, ribâ ile ilgili hikmetin ne olduğunu kesin olarak bilmese bile, ribâ akdinin haram olduğunu kesin bilmek gerekir.” Bkz. er-Razi, II, s. 215; Ayrıca bkz. Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usulü*, 1988, İstanbul, s. 226; Zekiyuddin Şa'ban, s. 334.

borçlunun alacaklıya, o paradan ettiği istifadeye karşılık fazladan bir para vermesi, yadırganmamalıdır” denilir ise, biz deriz ki: Sizin bahsettiğiniz istifâde, olması da olmaması da muhtemel mevhum (var sayılan) bir şeydir. Halbuki anaparadan fazlasını almak, kesin bir iştir. Binaenaleyh kesin olanı, varsayılan zannî bir şeyden dolayı elden çıkarmak, her halükârda zarardır.

b) Bazı âlimler şöyle demişlerdir: «Allah Teâlâ, ribayı (faizi), insanları çalışmaktan alıkoyacağı için haram kılmıştır. Çünkü parası olan kimseler, ister vadeli, ister peşin olsun, yapacakları ribâ akdi vasıtasıyla kâr elde etme imkânını bulduklarında, geçimlerini kolayca sağlarlar ve çalışma, ticaret ile güç sanatların meşakkatlerine girmezler. Bu da, insanların menfaatlerinin zedelenmesi neticesine götürür. Halbuki âlemin menfaatinin, ancak ticaret, sanat ve el sanatları ite, imar ile nizam ve düzene girdiği malumdur.

c) Şu izah da yapılmıştır: Riba muamelesinin haram oluşundaki hikmet, bunun insanlar arasında bilinen ve yaygın olan karzın (borçlanmanın) sona ermesine sebep olmasıdır. Çünkü ribâ haram kılındığında, insanlar borç para vermektan ve bu yaygın borç vermeyi sürdürmekten hoşlanırlar. Eğer riba helâl olsaydı, ihtiyaç sahiplerinin içinde bulunduğu zaruret, bu ihtiyaç sahibini, aldığı bir dirheme mukabil iki dirhem ödemeye mecbur ederdi. Bu da, eşitliğin, ma’ruf ve ihsanın sona ermesi neticesine götürür.

d) Genel olarak borç veren zengin, borç alan da fakirdir. Binaenaleyh riba akdinin caiz olduğunu söylemek; zengine, fakir ve güçsüz kimseden fazladan para alma imkânı vermek olurdu. Bu ise rahim olan Allah’ın rahmetinden dolayı, caiz değildir.

e) Ribariin haramlığı nass (ayet) ile sabittir. Mükellefiyetlerin hepsinin hikmetinin, insanlarca bilinmesi şart değildir. Biz, riba ile ilgili hikmetin ne olduğunu kesin olarak bilmesek bile, riba akdinin haram olduğunu kesin bilmek gerekir.”¹³

2-İşaretin Delaleti

Kur’an nasslarında işaretin delaletindeki maksat ise, nassın gelişinde asli veya tebe’i olarak kastedilmeyen fakat asıl maksadın gerekli kıldığı,

13 er-Razî, II, s. 215.

bununla birlikte sözün doğruluğu ve şer'i yönden mananın sağlıklı anlaşılması, kendisine bağlı olmayan hükme delalettir.¹⁴ Bir başka ifade ile bu delalet çeşidi, az ya da çok tefekkürle anlaşılır. Az düşünmekle akla gelene açık delalet, derinlemesine düşünme sonucunda akla gelene kapalı delalet denir. Şimdi bu konunun daha iyi anlaşılması için her iki delalet çeşidine örnekler verelim:

Açık delalete örnek,

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُبْرِئَ الرِّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ وَالِدَةٌ بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ فَإِنْ أَرَادَا فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِّنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ

“Emzirmeyi tamamlamak isteyenler için anneler çocuklarını iki tam yıl emzirirler. Onların (annelerin) yiyeceği, giyeceği bilinen (örfe) uygun olarak, çocuk kendisinin olana (babaya) aittir. Kimseye güç yetireceğinin dışında (yük ve sorumluluk) teklif edilmez. Anne, çocuğu, çocuk kendisinin olan baba da çocuğu dolayısıyla zarara uğratılmasın; mirasçı üzerinde (ki sorumluluk ve görev) de bunun gibidir. Eğer (anne ve baba) aralarında rıza ile ve danışarak (çocuğu iki yıl tamamlanmadan) süttten ayırmayı isterlerse, ikisi için de bir güçlük yoktur. Ve eğer çocuklarınızı (bir süttaneye) emzirtmek isterseniz, vereceğınızı örfe uygun olarak ödedikten sonra size bir sorumluluk yoktur. Allah'tan korkup sakının ve bilin ki, Allah yaptıklarınızı görendir.”¹⁵

Bu ayet-i kerimede asli manada anlaşılın delalet, çocuğu emziren annelerin nafakalarını karşılamak babanın borcu olduğudur. Ancak ikincisi ise tebe'i maksattır. O da, çocuğun nesebinin babaya nisbet edilmesidir.

Ayrıca buradaki tebei maksatla ulaştığımız hükmün altında çeşitli hükümlere ulaşılır. Bunlar da nassın işaretiyle anlaşılır.

1-Çocuğun nafakası ile sadece babası mükelleftir. Çünkü neseb konusunda ona ortak yoktur. Nimet külfet dengesi gözetilerek bu hüküm ve-

14 Abdulvahhab Hallaf, *İlmul Usul'il-Fıkh*, İstanbul, 1984,s. 149.

15 Bakara, 2/233.

rilir.

2-Sadece baba, muhtaç olması halinde karşılıksız olarak çocuğun malını temellük edebilir. Zira çocuk babaya nispet edildiğine göre, ihtiyaç hâsıl olduğunda onun malını temellük etme hakkının da olması gerekir.¹⁶

Kapalı delalete örnek ise,

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي دُرِّيَّتِي إِنَِّّي تَبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ

“Biz insana, ‘anne ve babasına’ iyilikle davranmasını tavsiye ettik. Annesi onu güçlkle taşıdı ve onu güçlkle doğurdu. Onun (hamilelikte) taşınması ve süttten kesilmesi, otuz aydır. Nihayet güçlü (erginlik) çağına erip kırk yıl (yaşın)a ulaşınca, dedi ki: “Rabbim, bana, anne ve babama verdiğin nimete şükretmemi ve senin razı olacağın salih bir amelde bulunmamı bana ilham et; benim için soyumda salahı ver. Gerçekten ben tevbe edip Sana yöneldim ve gerçekten ben Müslümanlardanım.”¹⁷

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَىٰ وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

“Biz insana anne ve babasını (onlara iyilikle davranmayı) tavsiye ettik. Annesi onu, zorluk üstüne zorlukla (karnında) taşımıştır. Onun (süttten) ayrılması, iki yıl¹⁸ içindedir. «Hem bana, hem anne ve babana şükret, dönüş yalnız banadır.”¹⁹

Bu iki ayetin tahlilinde ilk önce göze çarpan şey, Allah’ın ana-babaya iyi davranılması gerektiği tavsiyesidir.²⁰ Ayrıca ananın üstünlüğünü ve

16 Serahsi, I, s. 237.

17 el-Ahkaf,46/15.

18 Ayet-i Kerimde çocuğun annesinden ayrılıp emmeyi bırakmasının iki yıl içinde olacağı beyan edilmektedir Bundan maksat, çocuğun doğumundan sonra iki yıl içinde memeden kesilmesidir. et-Taberi, IV, s. 161.

19 Lokman, 31/14.

20 Bu itibarla birçok âyette olduğu gibi bu âyette de kulların, Allanın kendilerine vermiş olduğu nimetlerine karşılık ona şükretmeleri yanında anne ve babanın yaptığı iyiliklere karşı da onlara saygılı davranmalarını emrediyor ve buyuruyor ki: “Bana ve anne babana

onun hamilelik ve emzirme süresince çektiği sıkıntıların hatırlatmasıdır.²¹ Böylece her iki ayetin bu manaya delaleti, ibarenin delaletidir. Fakat bu iki ayetin anlamlarını bir bütün olarak ele alır, derinlemesine düşünürsek, işaret yoluyla hamilelik süresinin en az altı ay olduğunu anlıyoruz. Çünkü birinci ayette, hamilelik ve emzirme sürelerinin birlikte otuz ay olduğu vurgulanmakta, ikinci ayette ise, süttan kesilme süresini iki yıl yani yirmi dört ay olarak takdir edilmektedir.²² Bu iki manayı birlikte ele alıp tahlilini yaparsak, çıkarılması gereken bir mana vardır ki o da, otuz aydan arta kalan altı aylık sürenin, hamileliğin asgari suresi sayılmasıdır.²³

3-Nassın Delaleti

Nassın delaleti; lafzın, nassta belirtilen duruma ait hükmün, inceleme ve ictihatta bulunmaya ihtiyaç duyulmaksızın ve sırf dil unsuruna dayanarak anlaşılabilen illetteki müştereklik sebebiyle, nassta belirtilmeyen durum hakkında da sabit olduğunu göstermesidir.

Örnek;

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Rabbin, yalnız Kendisine tapmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi bu-

şükret. Kıyamet gününde dönüş ancak banadır. Verdiği nimetlere karşı şükredip etmediğinin hesabını göreceğ olan benim. Anne ve babanın iyiliklerine karşı onlara saygılı davranıp davranmadığının hesabını da ben göreceğim... et-Taberi, IV, s. 161.

21 Ayet-i Kerimede, annenin, kat kat zorluklar içinde çocuğunu karnında taşıdığı ifade ediliyor. Zira çocuk annesinin kamında bulunduğu zaman anne iki yük taşımaktadır. Ayrıca her iki vücut da annenin bedeninden beslenmektedir. Mücahid bu âyeti kerimeyi izah ederken şöyle demiştir: “Annesi çocuğu taşırken hem çocuk zayıf bir durumdadır hem de annesi. Böylece iki zayıf varlık bir arada bulunmaktadır. et-Taberi, IV, s. 161.

22 et-Taberi, IV, s. 161.

23 “Bu ayet, hamileliğin en az müddetinin altı ay olduğuna delâlet eder. Çünkü hamilelik müddetiyle, süt emme müddetinin toplamı otuz ay olup, Cenab-ı Hak, süt emme müddeti hakkında, “analar çocuklarını tam iki yâ emzirsinler” buyurup, bu müddet otuz aydan çıkarılınca, geriye hamilelik müddetinin asgarisi olarak, altı ay kalır. Hz. Ömer (r.a) den şu rivayet edilmiştir: “Bir kadın mahkeme için ona getirilir ve altı ayda doğurduğu için, Hz. Ömer (r.a) bunun (zinadan) dolayı recmedilmesini emreder. Hz. Ali (r.a), bunun recmedilemeyeceğini belirterek, biraz Önce yaptığımız hesabı yapar. Rivayet edildiğine göre, Hz. Osman (r.a) da böyle yapmaya niyetlenince, İbn Abbas (r.a) ona bu ayeti okumuştur.” er-Razi, XII, s. 210; Ayrıca bu konu hakkında geniş bilgi için bkz. Serahsi, I, s. 237.

yurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara karşı 'of' bile deme, onları azarlama. İkisine de hep tatlı söz söyle."²⁴

Bu ayet, ibaresiyle ana-babaya "öf" demenin haramlığını göstermektedir.²⁵ Bunun illeti, ana- babaya eza ve üzüntü vermesidir. Ayrıca ana-babaya eza ve üzüntü verme illeti, onlara sövme ve onları dövme gibi fiillerde fazlasıyla bulunmaktadır. Bundan dolayı bu ayetin ana-babayı dövme ve onlara sövmenin haramlığına delaleti, nassın delaletidir.²⁶

4-İktizanın Delaleti

İktizanın delaletinden kısaca sözün doğru ve şer'i yönden sağlıklı anlaşılması kendisine bağlı olan meskutun anı bir manaya delalet etmesidir. Mesela; İbn-i Mace'den gelen bir hadiste Hz. Muhammed (s.a.s.) şöyle buyurmaktadır: "Muhakkak ki Allah, ümmetinden hata, unutma ve zorlandıkları söz ve fiilleri kaldırmıştır"²⁷

Bu hadis-i şerifi olduğu gibi ele alıp irdelemeden anlamına bakarsak ümmetten, hata, unutma ve ikrah alametlerinin olmadığını anlarız. Ancak

24 İsra, 17/23.

25 Bununla ilgili Taberi'nin özlü sözleri şöyledir: "Allah teala bu âyet-i Kerimelerde, sadece kendisine ibadet edilmesini emrettikten sonra hemen arkasından anneye babaya iyilikte bulunulmasını emrediyor. Anne babanın, çocuklarının yanında ihtiyarlamaları halinde, çocuklarının onları söz ile dahi incitmemelerini ve onlara tatlı sözler söylemelerini emrediyor. Bu da anne babaya itaatın İslamda ne kadar Önem taşıdığını gösteriyor." et-Taberi, III, s. 253. Ayrıca bu konuyla ilgili bazı hadisler:

"Burnu yere sürülsün. Tekrar burnu yere sürülsün. Tekrar burnu yere sürülsün." "Ey Allahın Resülü, kimin burnu yere sürülsün " diye sorulduğunda "Anne ve babasına veya onlardan sadece birine yaşlı oldukları halde kavuşup ta kendisini cennete koy duramayanın." buyurdu. Müslim, el-Bin, 9; Ahmed b. Hanbel, *Musned*, C: 2, S: 346; "Ben, Resulullah'a Allah katında "amellerin hangisi daha sevimlidir diye sordum. "Vaktinde kılman namazdır." dedi. "Sonra hangisidir " dedim. "Anneye babaya iyilikte bulunmaktır." buyurdu. "Ondan sonra hangisi daha sevimlidir " diye sordum "Allah yolunda cihad etmektir." buyurdu. Sonra sustum. Eğer ben, sormaya devam edecek olsaydım Resulullah da devam edecekti." Buhari, K. Mevakıtı's-Salah, 5; Müslim, İman, 137. "Bir adam Resulullah'a gelip "Kendisine güzel davranmama en layık olan insan kimdir " diye sordu. Resulullah da "Annendir." buyurdu. Adam "Ondan sonra kimdir " dedi. Resulullah yine "Annendir." buyurdu. Adam "Ondan sonra kimdir " dedi. Resulullah "Babandır." Buyurdu. Müslim, el-Biir, 2.

26 Zekiyuddin Şa'ban, s. 334.

27 İbn Mace, Talak, 12.

nasslardan ve diğer hadislerden açık bir şekilde belirtildiği üzere böyle bir şeyin mümkün olmadığıdır. Bundan dolayı “el-ism” ‘günah’ kelimesinin meskutun anı’ını takdir edilir. Bundan dolayı günah kelimesine delaleti, iktizanın delaleti olur.

Delâletin şekilleri böylece ele alındıktan sonra, bunlardan hangisinin delil yönünden daha kuvvetli olduğu ve çatışma halinde hangisinin tercih edileceği konuları üzerinde durulacaktır.

Delaletin Mertebeleri

Yukarıda izahları yapılan delalet şekilleri, kuvvet bakımından birbirine eşit değillerdir. Bu delalet çeşitleri arasında en kuvvetlisi, ibarenin delaletidir. Daha sonra diğer delalet şekilleri de kuvvet bakımından kendi aralarında değişik kısımlara ayrılırlar. Bu durumu örneklerle açıklamaya çalışalım.

1- İbarenin delaleti, kuvvet yönünden birinci sırayı almaktadır. İbarenin delaleti, güvenilirlik açısından ikinci sırada yer alan işaretin delaletinden daha kuvvetlidir. İkisinin bulunduğu bir mevzuda ibarenin delaleti daha kuvvetli olduğu için o tercih edilir. Mesela; Kur'an'da Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلَى الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ
وَالْأُنثَى بِالْأُنثَى فَمَنْ عُفِيَ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدَاءٌ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ
ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بَعْدَ ذَلِكَ فَعَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ

“Ey İnananlar! Öldürülenler hakkında size kısas farz kılındı: Hür ile hür insan, köle ile köle ve kadın ile kadın. Öldüren, ölenin kardeşi tarafından bağışlanmışsa, kendisine örfü uymak ve bağışlayana güzellikle diyet ödemek gerekir. Bu, Rabbiniz'den bir hafifletme ve rahmettir. Bundan sonra tecavüzde bulunana elem verici azab vardır.”²⁸

Bu mevzuda bir başka ayette şöyledir:

وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ
وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennem-

28 Bakara, 2/178.

dir. Allah ona gazab etmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır.”²⁹ Bu ayette, işaretin delaletiyle, kasten adam öldüren kişiye kısasın gerekmediğine delalet eder. Çünkü Yüce Allah, bu fiili kasten işleyene ceza olarak ebedi olarak cehennemde kalmayı zikretmektedir. Ancak, Bakara 178. Ayette ise Yüce Allah, kısastan ve onun ne şekilde kimler arasında ve keyfiyetini belirtmektedir. Böylece gerek tefsirciler³⁰ gerekse fıkıhçılar, ibaresiyle delalet eden bu ayetin hükmünü almışlardır.³¹

2-İşaretin delaleti, nassın delaletinden daha kuvvetlidir. Çünkü işaretin

29 en-Nisa, 4/93.

30 “Âyette, hür bir insanın karşılığında yine hür bir insanın, kadının karşılığında kadının kısas yapılacağı beyan ediliyor. Buradan, kadının karşılığında erkeğin, kölenin karşılığında ise hür’ün kısas yapılamayacağı neticesi çıkmaz mı “ diye sorulacak olursa Cevaben denir ki: “Biz, köleye karşı hür’ü, kadına karşı erkeği, şu âyetin genel ifadesine dayanarak ve Resulullah’ın, Müslümanların kanlarının eşit olduklarını beyan etmesini gözönünde bulundurarak kısas yaparız. Ayette: “Allahın, öldürülmesini haram kıldığı bir cana, haklı bir sebep olmadıkça, sakın kıymayın. Biz, haksız yere öldürülenin velisine bir yetki vermişizdir. O da öldürmede haddi aşmasın. Çünkü ona, yeterince yardım olunmuştur. et-Taberi, II, s. 42. Ayrıca er-Razi’de “Alimler, ayetin vâcib olduğuna delâlet ettiği “denkliğ’in” nasıl olacağı hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam Şafî şöyle demiştir: “Kısasta, önceki Öldürmenin şekline bakılır. Eğer katil, o kimseyi kolunu keserek öldürmüş ise, katilin kolu kesilir. Eğer o, bundan dolayı ölürse ne âlâ; aksi halde boynu vurularak öldürülür. Eğer birincisi yakılarak öldürülmüşse, katil de yakılarak Öldürülür. Eğer bu yakmada ölürse ne âlâ, eğer ölmezse boynu vurulur.”

Ebu Hanife (r.a) şöyle demiştir: Bu denklikten murad, nefsin, mümkün olan en hızlı ve kolay şekilde öldürülmesidir. Buna göre, ancak boynu kılıç ile vurmak suretiyle kısas yapılır. Şafî (r.a)’nin delili şudur: Cenâb-ı Allah, iki fiilin birbirine denk olmasını vâcib kılmıştır. Bu, eşitliğin mümkün olan bütün yönlerden temin edilmesini gerektirir. Buna birçok şey delâlet etmektedir:

1) Öldürmede eşitliğin, ancak öldürmenin keyfiyeti hususunda farz kılınmış olduğunu söylemek caiz değildir. İstisna, kendisinin olmaması halinde sözün muhtevasına girecek olan şeyi, sözün dışına çıkarır. Buna göre, bu durum öldürmenin keyfiyetinin de ayetin manasının kapsamına girdiğine delâlet eder.

2) Eğer biz, bu ayetin bütün hususlarda denkliğe delâlet ettiğine hükmetmezsek, âyet mücmel olur. Eğer, ayetin umûmî olduğuna hükmetsek, ayet apaçık bir mâna ifâde eder. Fakat bu ayet kimi kez bazı durumlara tahsis edilmiştir. Tahsis, icmalden daha kolaydır.

3) Eğer âyet, sadece bir hususta denkliğin gerektiğini ifâde etmiş olsaydı, o zaman ancak bir hususta birbirine denk iki şey bulunur, söz konusu olurdu. Buna göre de bu âyetten hiçbir şekilde istifâde edilemezdi. Bu delil ikinci delile yakın bir delildir. Binaenaleyh bu ayetin bütün yönlerden denkliğin gerekliliğini ifâde ettiği sabit olmuştur.” er- Razi, VI, s. 235.

31 Hallaf, s. 178; Zekiyuddin Şaban, s.343; Ebu Zehra, İslam Hukuk Metodolojisi, (Çev. Şener A. Kadir), Ankara, 1990, s. 132.

delaletinde lafzın kendisi delalet eder. Nassın delaletinde ise, illeti vasıtasıyla delaleti vardır. Misal:

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا

“Bir müminin diğer mümini yanlışlık dışında öldürmesi asla caiz değildir. Bir mümini yanlışlıkla öldürenin, bir mümin köleyi azad etmesi ve öldürülenin ailesi bağışlamadıkça, ona diyet ödemesi gerekir. Eğer o mümin, size düşman bir topluluktan ise mümin bir köleyi azad etmek gerekir. Şayet aranızda anlaşma olan bir millettense, ailesine diyet ödemek ve mümin bir köleyi azat etmek gerekir. Bulamayana, Allah tarafından tevbesinin kabulü için, ard arda iki ay oruç tutmak gerekir. Allah bilendir. Hakim'dir”³² ayeti, nassın delaletiyle kasden bir mü'mini öldürenin de kefaret vermesini gerektirmektedir.

Ancak, bu ayetten hemen sonra Nisa 93. ayette;

مَنْ يَقتُلْ مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعْنَةُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا

“Kim bir mü'mini kasden öldürürse cezası, içinde temelli kalacağı cehennemdir. Allah ona gazab etmiş, lanetlemiş ve büyük azab hazırlamıştır”³³ işaretiyle cezanın cehennemde ebedi kalmasına delalet eder. Dolayısıyla bu delalet, nassın delaletine tercih edilir.³⁴

Burada hemen belirtilmesi gereken husus, örnekte belirtildiği gibi işaretin delaletinin nassın delaletine tercihi Hanefilere göredir.³⁵ Çünkü onla-

32 Nisa, 4/92.

33 Nisa, 4/93.

34 Hallaf, s. 179; Şaban, s. 334; Ebu Zehra, s. 132.

35 “Ebu Hanife, “Kasten öldürme kefareti gerektirmez” demiştir. İmam Şafii ise, “Bunu gerektirir” demiştir. Ebu Hanife, bu âyet ile istidlal ederek, “ayetteki kim bir mü'mini yanlışlıkla öldürürse...” ifadesi, kefaretin vacib olmasının şartıdır. Şart bulunmadığı zaman, meşrut (ceza) da bulunmaz” demiştir. Ebu Hanife'ye şöyle denir: Allah Teâlâ, “Sizden kim hür ve müslüman kadınları nikahla alacak bir bolluğa güç yetirmese, o halde sağ

ra göre işaret nassın nazımından anlaşılır. Zira nassın lazimesi kendisinden ayrılmaz. Delaleti ise, lafzın mankutundan değil mefhumundan anlaşılır. Şafiilere göre ise tam tersidir. Yani nassın delaletini işaretine tercih ederler. Çünkü nassın delaleti, lügatından anlaşılmanadır. Dolayısıyla ibaresine yakındır. İşareti ise lügatından anlaşılmanamaz. Ancak lazimesinden anlaşılır. Böylece kasden adam öldürmede de kâfaretin vacib olduğunu kabul ederler.³⁶

3-Nassın delaleti, iktizanın delaletinden daha kuvvetlidir. Çünkü iktizanın delaletiyle sabit olan hüküm, ne lafız, ne de mefhumun delaletiyle çıkmış değildir. Bu hüküm, sözün doğru anlaşılmasının zaruri bir neticesidir. İktizanın delaletiyle sabit olan hükmün, diğer delaletlerle çatıştığına dair örnek olmadığı zikredilmektedir.³⁷

Ancak, bu konuyla alakalı şöyle bir örnek verilebilir: Peygamberimiz (s.a.s.): "Muhakkak ki Allah, ümmetinden hata unutmama ve zorlandıkları söz ve fiilleri kaldırmıştır"³⁸ buyurmuştur. Bu hadise göre iktizanın delaletiyle hata ile adam öldürmenin affedilmesine delalet eder. Ancak,

ellerinizin malik olduğu mü'min cariyelerden (alsın)" (Nisa,25)buyurmuştur. Size göre ise, buradaki "kim güç yetiremezse" ifadesi, cariyeye ile evlenebilmenin bir şartı değildir. İşte buradaki âyette de böyledir.

Sonra biz şöyle deriz: "Kasden öldürmede keffaretin vacib olduğuna hem hadis hem de kıyas delâlet eder. Bunun hadisten delili, Vâsıla İbn El-Eska'nın rivayet ettiği şu husustur: Hz. Peygamber (s.a.s)'e, bir mü'mini kasden öldürmesi sebebi ile cehe nemi hak etmiş bir arkadaşımız için vardığımızda o şöyle dedi: "Onun için bir köle azâd edin. Allah da o kölenin her uzvuna karşılık, onun bir uzvunu cehennemden azâd etsin." Bunun kıyastan delili ise şudur: Köle azad etmekten maksad, Allah'ın o kimseyi cehennemden azad etmesidir. Kasten öldürmede, buna daha çok ihtiyaç duyulur. Binâenaleyh kasten öldürmede, keffareti vacib kılmaya daha çok ihtiyaç var demektir. Allah en iyi bilendir. Şâfî(r.h), buna benzer bir kıyas yaparak şöyle ikinci bir delil getirmiştir: "Cenâb-ı Hak, ihramlı iken av hayvanı öldürene keffareti vacib kılınca, biz o hayvanı kasten veya hataen öldüren kimseleri, günah işlemiş olma bakımından eşit saydık. Mü'min bir insanı öldürmede de durum aynıdır." Bu söz, şöyle denilerek de te'kid edilir: Allah Teâlâ orada, kasten öldürenin durumunu açıkça belirtmişti. Biz aynı şeyin hataen öldürene de vacib olduğunu söyledik.

Allah Teâlâ burada da bir mü'mini hataen öldüreni açıkça zikretmiştir. Binâenaleyh bizim bu keffareti, cehennemden kurtulabilmesi için, köle azad etmeye daha fazla ihtiyacı olduğu için, kasden adam öldürene vacib olduğunu söylememiz daha evladır." er-Razi, IX, S.103.

36 Ebu Zehra, s. 132.

37 Ebu Zehra, s. 132; Şaban, s. 334.

38 İbn Mace, Talak, 12.

وَمَنْ قَتَلَ مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةً “Bir mümini yanlışlıkla öldürenin, bir mümin köleyi azad etme...”³⁹ ayetinin delalet ettiği hata ile adam öldürmeğe ceza verileceği hükmü benimsenmiştir. Dolayısıyla nassın delaleti, iktizanın delaletine tercih edilmiştir.⁴⁰

Sonuç

Kur'an'ın içindeki hükümlerin daha iyi anlaşılması için delalet şekillerinin ne kadar önemli olduğu yukarıdaki çalışmada görülmüştür. Çünkü bu delalet şekillerinin detaylı bir inceleme ve kavrama neticesinde doğru olan karara varıldığı tespit edildiğine göre bu ilmi bilmeyenlerin Allah'ın istediği maksada varmaları imkânsızlığı da bu araştırmanın neticesinde anlaşılmıştır.

Ayrıca Kur'an'da, delalet şekilleriyle hükme varma noktalarında kendi aralarında çelişki olduğu zannedilen bazı mevzular vardır. Aslında böyle bir şeyin olmadığı bilinmekle beraber, kavrama kalitemizin düşüklüğünden bu gibi durumlar karşımıza çıkmaktadır. İşte yukarıda yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere cumhur, delalet şekilleri arasına kuvvet bakımından bir derecelendirmeye gittiği ve bu durumun üstesinden geldiği bu çalışmayla anlaşılmıştır.

Sonuç olarak denilebilir ki, İslami ilimlerin disipline edilişlerinde tek referans kaynak Kur'an olduğuna göre ve İslam âlimleri bu bilinçle hareket ettiklerinden dolayı Kur'an'ın bütün alanları detayıyla incelenmiştir. İşte Kur'an'daki kavramların delalet şekilleri de ele alınıp incelenen konular arasında yer almaktadır.

Kaynakça

- Abdulvahhab Hallaf, *İlmul Usul'il-Fıkıh*, İstanbul, 1984.
 Aksan, Doğan, *Anlambilim ve Türk Anlambilimi*, AÜDTCF. Yay., Ankara 1971, s. 55, 59-60.
 Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîh*, (thk. Mustafa Dîb el-Buğâ), Dâru'l-Ulûmi'l-İnsâniyye, Dımeşk, 1413/1993.
 Celaluddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyûtî, *ed-Dürri'l-Mensûr fi't-Te'vîl bi'l-Me'sûr*, Beyrut, ty.

39 Nisa, 4/92.

40 Ebu Zehra, s. 133.

- Demir, Şehmus, *Kur'an'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi*, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, sayı: 28, Erzurum, 2007.
- Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Mefâtihu'l-Ğayb, et-Tefsîru'l-Kebîr*, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1995.
- Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru'l-Meârîf, Mısır, ty.
- Ebu Zehra, İslam Hukuk Metodolojisi, (Çev. Şener A. Kadir), Ankara, 1990.
- Ebu Zeyd, Nasr Hamid, *Mefhûmu'n-Nass –Dirâse fî 'Ulûmi'l-Kur'ân-*, Kahire 1990.
- Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Eser Yayınları, İstanbul, 1973.
- Guiraud, Pierre, *Anlambilim*, çev. Berke Vardar, Multilingual Yay., İstanbul 1999.
- Izutsu, Toshihiko, *God and Man in the Koran –Semantics of the Koranic Weltanschauung-*, The Keio Institute of Cultural and Linguistic Studies, Tokyo 1964.
- Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1991.
- İbn Manzûr, Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, *Lisanu'l-Arab*, Dâru Sâdır, Beyrut 1968.
- İslam Düşüncesinde *İman Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1984.
- İbn Mace, Ebû Abdirrahman Muhammed ibn Yezid, *es-Sünen*, Çağrı Yay., İst., 1992.
- Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf*, Mektebetu'l-Ubaykan, Riyad, 1998.
- Muhammed b. Ahmed el-Ensârî el-El-Kurtûbî, *el Câmi-u li Ahkâmi'l Kur'ân*, Beyrut, 2000.
- Muhammed Ali es-Sabûnî, *Saffetü't-Tefâsîr*, Dersaadet, İstanbul, 1986.
- Müslim b. Haccâc, *Sahîh*, I-III, Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.
- er-Râğîb el-İsfehânî, Huseyn b. Muhammed, *Mufredâtu Elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân Dâvûdî, Dâru'l-Kalem, Dimeşk 1992.
- Palmer, F.R., Semantik, çev. Ramazan Ertürk, *Kitabiyat*, Ankara 2001.
- Seyyid Kutup, *Fi Zilali'l-Kur'ân*, Daru's-Şurûk, Kahire, 1985.
- Şihabuddin es-Seyyid Mahmut el-Alûsî, *Ruhu'l-Meânî fi Tefsiri'l Kur'âni'l-*

- Azîm ve's-Sebi'l- Mesanî*, Daru'l-Fikir, Beyrut, ty.
- Ullmann, Stephen, *Semantics - an Introduction to the Science of Meaning*, Basil Blackwell Press, New York, 1964.
- Watt, William Montgomery, *Modern Dünyada İslam Vahyi*, çev. Mehmet S. Aydın, Hülbe Yay., Ankara 1982.
- Yılmaz, Hasan, *Semantik Analiz Yönteminin Kur'an'a Uygulanması*, Kurav. Yay., Bursa 2007.
- "Kur'an'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", Ata.Ü.İ.F.D., 2004/22.
- ez-Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsu'l-Belâğâ*, Dâru Sâdır, Beyrut 1992.
- ez- Zebîdî, Muhammed Murtaâ, *Tâcu'l-'Arûs*, Dâru Libya, Bingazi 1966, X, 164-165.
- Zekiyuddin Şa'ban, *İslam Hukuk İlminin Esasları*,(Çev. İ. Kâfi Dönmez), Ankara, 1990.